

A Bükk-hegység kellős közepén — Répáshuta községtől keletre — négy év óta minden nyáron „állandósított sátorlábort” áll. Lakói az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének munkatársai és néhány lelkes diák. A Pongor-lyuk néven ismert ottani — mindössze 14 m hosszú — barlangot kutatják. Kubikálással termelik ki az erősen kőzettörmelékös barlangkitöltést. A kitermelt üledéket a barlang előtt először kézzel átválogatják, majd rostában átmoszák. Ösmeradványokat keresnek.

A „vadászat” főképp az egykor kipusztult állatok csontjaira irányul. A nagy testű állatok csontjai már a kézi válogatáskor előkerülnek, de a barlang földje még számos, szabad szemmel alig felismerhető ösmeradványt rejt: ilyenek a kisemlősök — egerek, pocok stb. — maradványai. Azok egykor a baglyok vagy a kistragadozók zsákmányaként kerültek a barlangba. 10 kg barlangi üledék nemegyszer több száz apró fogacskát is rejthet, márpedig a barlangi kitöltés korának meghatározása szempontjából azok különösen fontosak. Ezért a kitermelt anyagot aranyosók módjára szitákban kimossuk, majd a kitisztult és megszárított törmelékből aprólékos munkával a legkisebb denevérfogakat is kiválogatjuk. Ez utóbbi munka már nem a kéthetes kutatótábornak a programjába tartozik, hanem annak befejezése után sokszor még hónapokig is eltart. Csak ha ez is befejeződött, akkor kezdődhet meg a szigorúan vett tudományos feldolgozás. Ennek alapja az ösmeradványok meghatározása, eredményeképpen pedig elkészíthetjük a faunalistát, a fajösszetételt.

A Solymárium

E látszólag egyszerű művelet sor végrehajtása azonban korántsem egyszerű feladat. Az őslénytani ásatásoknak az az egyik legfontosabb szabályuk, hogy az üledéket 20 cm-es szintekben külön-külön kell kitermelni. A későbbi munkaszakaszok során is szigorúan elkülönítve kell kezelni a különféle szintek anyagát. A felsőbb rétegek ugyanis fiatalabbak, az alattuk következők rendre idősebbek — föltéve, hogy az üledékösszetlet szerkezeti mozgások nem tördelték össze, vagy folyóvíz nem halmozta át stb. Összegezve a különféle szintek faunalistáit, nyomon követhetjük, hogy az adott helyen az idők során miként változott a fauna összetétele.

Az adatokat — mint a Pongor-lyukéit is — diagrammal tehetjük szemléletesebbé. Ebből látható, hogy az üledékszelvény 120–140 cm mélységű szintjében (amely egyébként a holocén elején, mintegy nyolcezer évvel ezelőtt képződött) gyakoribbak voltak a nyílt területet kedvelő állatfajok, vagyis a csíkos egér, a hörcsög, a mezei pocok stb. Ebből világosan következik az, hogy akkor a Bükk-hegységet nem borította

MEDVEFOGVA A PONGOR-LYUK

zárt erdőtakaró, s ennek oka az lehetett, hogy az éghajlat a mainál szárazabb volt.

Ezt a megállapítást számos más, a jelenkor korai szakaszában (a holocén elején) fölhalmozódott barlangkitöltésben végzett ásatások tanulságai is megerősítik.

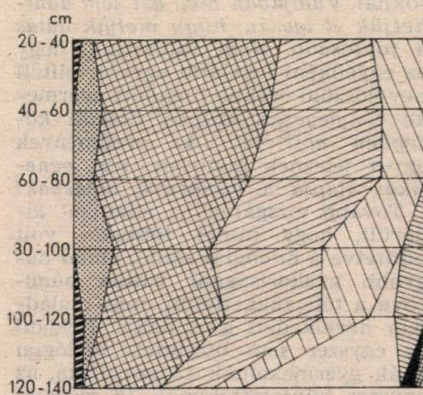
Persze az üledékképződés a barlangokban sem az eltelt idővel arányos. Voltak időszakok, amikor a lerakódás szünetelt, vagy a régebben keletkezett anyag éppenséggel kimosódott. Ezt a jelenséget a kutatók réteghiánynak (diszkondanciának) nevezik. A Pongor-lyuk szelvényének is az a legérdekesebb

sajátsága, hogy 140 cm mélységben — a már említett körülbelül nyolcezer éves réteg alatt — mintegy 150 ezer éves üledék következik!

A jégkori időskála 100 ezer és 200 ezer év közé eső szakaszát Solymárium néven ismerik a szakemberek. Az elnevezés a solymári Ördög-lyukra, utal, mivel onnan kerültek elő először hazánkban ilyen korú ősgérinces leletek.

Elődök és utódok

A Pongor-lyuk kitöltésének nagy része szintén a Solymáriumban keletkezett. Az onnan előkerülő fajok

A Pongor-lyuk felső szelvénytáblájának leggyakoribb rácsalói: 1. vizi pocok, 2. pelék (nagy-pele, erdei pele, mogorós pele), 3. erdei egér, 4. erdei pocok, 5. földi pocok, 6. mezei pocok, 7. csíkos egér, 8. patkányfejű pocok, 9. hörcsög (erdei fajok: 2, 3, 4, 5; mezei fajok: 6, 7, 9; vízi, vízparti fajok: 1, 8.)

A Pongor-lyuk bejáratában már több mint 4 m mély kutatóárkot hajtottunk ki

Egynapi „medvefogtermésünk”

DÁSZAT UKBAN

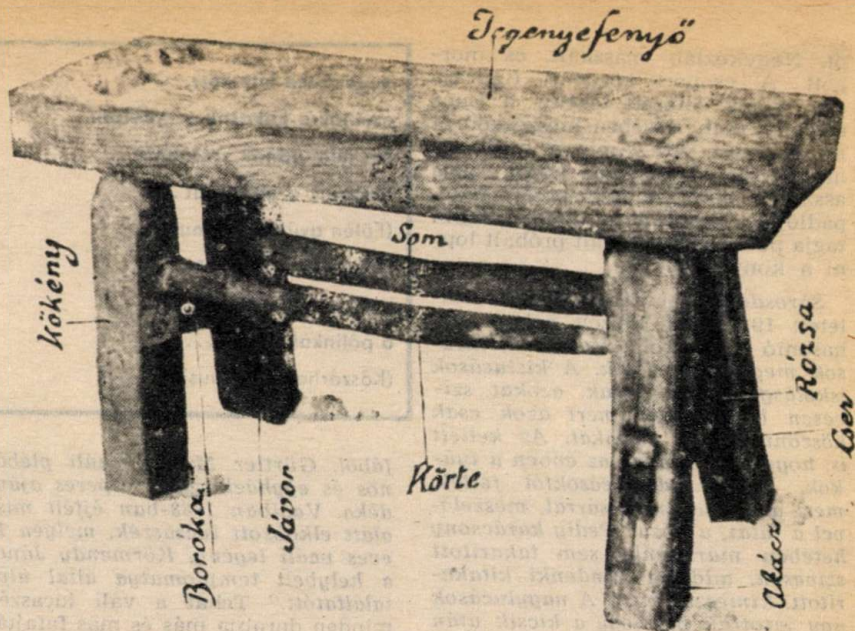
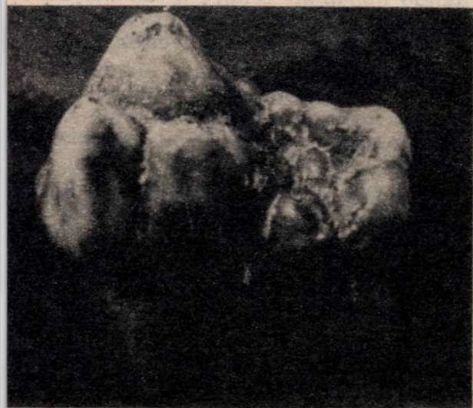
legnagyobb része ma is él, pontosabban: *ma élő rokonától nem különböztethető meg.* Más részük ugyancsak él, de a Kárpát-medencétől távol. Ilyen például a szibériai pocok, a hóda, a havasi pocok vagy a fütttyentő nyúl. Végül az állattársaságban olyan fajok is vannak, amelyek azóta leszármazottak nélkül kihaltak. Közülük a legközismertebb a *barlangi medve.* Ennek a Pongorlyukban olyan változata élt, amely megőrzött egy ősi bélyeget: az alsó előzáfoga gyakran egykúpú volt. Ez az *alsó pleisztocén medvék* előzáfogaira volt jellemző.

A rétegtani szempontból legérdekesebb leletünk egy *gyökeres fogú* pocokfélének, a *Pliomys lenkinek* néhány fogmaradványa, mert *mind eddig úgy tudtuk, hogy ez a faj már a jégkorszak régebbi szakaszaiban kihalt.*

A barlangok kitöltésének és ősmaradványainak kutatása nem öncélú. Hazánk felszínének 80 százalékát negyedidőszaki képződmények borítják, s ezek — főként alföldjeinken — a több 100 m-es vastagságot is elérik. Ebben az üledékösszletben való *rétegtani eligazodás* gyakorlati szempontból — a vízkiutató, az építőipari nyersanyagok kutatása stb. számára — is fontos feladat. Ebben a nyíltszíni feltárásokból és a fúrásokból előkerülő kis számú gerinces maradvány segítheti a kutatókat. Ezekből azonban csak úgy tudunk biztos következtetéseket levonni, ha egy olyan rétegtani rendszerbe illesztjük bele őket, amely bőséges leletanyaggal van megalapozva.

Dr. Hír János

Medve egykúpú és több kúpú előzáfoga (A szerző felvételei)

A váli lucaszék minden darabja másfajta fából készült. (A Magyarország Néprajzából)

HIEDELMEK – NÉPSZOKÁSOK LUCA-NAP

Téli népszokásaink XVIII. századi történetének egyik becses emléket őrizi a Fejér megyei Levéltár. Székesfehérvár szabad királyi város tanácsa ugyanis 1770. december 7-én határozatban mondta ki, hogy a babonás szokások büntetendők. A máig fennmaradt határozat ezzel a szöveggel került a tanács jegyzőkönyvébe: „... a' nemes magistratusnak nem kevés fájdalomra jelentetett, hogy ... a lakosok ... Szt. Lucza naptul fogva, karácsony és 3 királyok napjáig különb különb féle babonaságokat el követni ... ruházattyukat változtatván ... vesszőből font korbácsokat kezében vévén sok kárhóztató gonoszságokban vakmerőképpen elmerülni szoktanak.” Ezek a népszokások minden üldözés és kárhóztatás ellenére Székesfehérvárott és Fejér megyében egészen századunkig fennmaradtak.

Luca napja, december 13-a a Gergely-féle naptárreform, azaz 1582 előtt a téli napforduló időpontjára esett. A naptárreformig az esztendő legrövidebb nappala és a leghosszabb éjszakája éppen Lucakor volt. Maga a Luca, Lucia név is a latin lux (fény) szóból származik! A naptárreform előtt az északi félteke lakói számára ugyanis ezen a napon jött meg újra a fény: a nappalok hosszabbodni, az éjszakák rövidülni kezdtek. A téli napforduló eme idejéhez mint kezdőponthoz számos népszokás és hiedelem kapcsolódott; ezekkel az új időszak sikerét igye-

keztek előmozdítani, avagy a jövőt próbálták kifürkészni.

Alakoskodás, rigmusok

Luca asszonynak öltözött legénnyel a pázmándi Luca-napi maszkos alakoskodók között is találkozhattunk. Pázmádon az első világháború előtt Luca napján medvének, zsandárnak, Luca asszonynak öltözött legénycsoport járta végig a lányos házakat. A medvét alakító legény kifordított bundát vett föl, s a nyakára kötött láncon vezették